

Fried. Krupp i Essen.

Smeden Friedrich Krupp (f. 1788, d. 1827) lagde i 1810 Grunden til den kolossale Forretning i Essen, der bærer hans Navn og er kjendt over hele Verden. Men Begyndelsen var beskeden. Endnu i 1833, tre og tyve Aar efter Forretningens Begyndelse, beskjæftigede den kun 9 Arbejdere. Det gik dog fremad. I Midten af Fyrrerne arbejdede her over hundrede Arbejdere. Men saa kom de kritiske Aar i Slutningen af Fyrrerne, og i 1848, da Fabriken var 38 Aar gammel, beskjæftigede den kun 72 Arbejdere. Det er først fra Begyndelsen af Halvtreserne, at det store Opsving skriver sig: i Begyndelsen af Halvtreserne arbejdede her et Par hundrede Arbejdere, i Slutningen af Halvtreserne over tusinde, og saa bestandigt videre: i September 1881 beskjæftigede de Krupp'ske Værker 19,605 Personer med 45,776 Familiemedlemmer, tilsammen 65,381 Personer! Nu er Forretningen i sin Art uden Sammenligning Verdens største.

Fried. Krupp i Essen.

Smeden Friedrich Krupp (f. 1788, d. 1827) lagde i 1810 Grunden til den kolossale Forretning i Essen, der bærer hans Navn og er kjendt over hele Verden. Men Begyndelsen var beskeden. Endnu i 1833, tre og tyve Aar efter Forretningens Begyndelse, beskjæftigede den kun 9 Arbejdere. Det gik dog fremad. I Midten af Fyrrerne arbejdede her over hundrede Arbejdere. Men saa kom de kritiske Aar i Slutningen af Fyrrerne, og i 1848, da Fabriken var 38 Aar gammel, beskjæftigede den kun 72 Arbejdere. Det er først fra Begyndelsen af Halvtreserne, at det store Opsving skriver sig: i Begyndelsen af Halvtreserne arbejdede her et Par hundrede Arbejdere, i Slutningen af Halvtreserne over tusinde, og saa bestandigt videre: i September 1881 beskjæftigede de Krupp'ske Værker 19,605 Personer med 45,776 Familiemedlemmer, tilsammen 65,381 Personer! Nu er Forretningen i sin Art uden Sammenligning Verdens største.

Det er Fr. Krupps Søn Alfred Krupp (f. 12. April 1812), der har bragt det dertil. Det var paa Londoner Udstillingen i 1851, at han første Gang hendrog den industrielle Verdens Opmærksomhed paa sig: Med sine Støbestaal-Blokke slog han Fabriken i Sheffield, og han var her den Eneste i Støbestaal-Branchen, der vandt Udmærkelse. Hvad han her udstillede, var imidlertid rene Smaating i Sammenligning med, hvad han senere bragte det til: Produktionen af Støbestaal-Apparater til Jernbaner, Dampskibe osv. tog Aar for Aar kvantitativt og kvalitativt til. Ideen at forfærdige Kanoner af Støbestaal søgte Krupp først fra 1847 at gjøre praktisk. Men endnu i 1858 havde han kun leveret omtrent hundrede Kanoner. Den Første, der købte Krupp'ske Kanoner, var Vicekongen af Ægypten; men snart kom ny Kunder til, fra alle Verdens Kanter. Deres første praktiske Prøve bestod de Krupp'ske Kanoner i den slesvigske Krig 1864, og Prøven blev bestaaet godt. Den preussiske Regering, der tidligere havde forholdt sig noget kølig lige overfor de Krupp'ske Opfindelser, viste nu sin Anerkjendelse ved, samtidigt med at Dreyse, Tændnaalgeværets Opfinder, adledes, at tilbyde Krupp Adelskab, — men Tilbudet afsloges af den stolte Mand.

Omtalen af Krupps tekniske Præstationer hører dog ikke hjemme paa dette Sted. Derimod skulle vi kortelig omtale de særdeles betydelige Indretninger, som ere blevne gennemførte i de Krupp'ske Værker. Vi følge her et (152 Sider stort) Værk, betitlet »Wohlfahrtseinrichtungen der Fried. Krupp'schen Gussstahlfabrik zu Essen zum Besten ihrer Arbeiter und Beamten 1883«, som Krupp har haft den Venlighed at sende os.

Krupp har gjort Essen til en anselig By. For fyrretyve Aar siden havde Byen kun 7000 Indvaanere, i 1881 derimod 60,000. En Tredjedel heraf var Krupp'ske Arbejdere med Koner og Børn. Og udenfor Essen ligge store Arbejderkolonier, befolkede med Krupp'ske Arbejdere. Men da den lille By, for hvilken Landbrug tidligere var Hovederhvervet, blev til en anselig Fabrikarbejder-By, indfandt der sig forskjellige sociale Misligheder. Huslejen steg, og Husene blev mere og mere overbefolkede; dermed fulgte sanitære Farer — Kolera-epidemien hjemsøgte i 1866 Essen, der tidligere altid havde været forskaanet herfor, og den decimerede ligefrem Befolkningen i Byens Arbejderkvarterer; og der fulgte moralske og økonomiske Farer: Prisen paa Livsfornødenhederne steg ganske umaadeligt, et usundt Kreditgiveri greb om sig, Brændevinsknejper og Værts-huse dukkede op rundt omkring, og de socialdemokratiske Agitationer, der i 1872 fik en meget farlig Strike sat i Scene, fandt en frugtbar Jordbund her. Det stod Krupp klart, at han maatte gjøre noget for sine Arbejdere.

Arbejderne maatte have sunde, ordenlige Boliger, — det var den første Opgave. I den sidste Snes Aar har Krupp bygget Huse med 3208 Boliger, hvor der huses over 16,000 Personer. »I Valget af Byggesystemet«, skriver han, »var man strax fra Begyndelsen af indskrænket ved visse Omstændigheder. Utvivlsomt er Cottage-Systemet, hvor hver Familie har sit Hus for sig, helst omgivet af Have eller Mark, Idealet for Arbejderboliger, bedst i sanitær Henseende og mest udviklende for Sansen for Hjem og Familie. Ved Essen

lod det sig imidlertid ikke gennemføre. For de 2358 Boliger, der byggedes fra 1871 til 1873, vilde det have været absolut umuligt at skaffe Terrain, naar man vilde have bygget dem efter Cottage-Systemet; der var overhovedet i Fabrikens Omegn ikke saa meget Land at faa tilkjøbs. Og selv om man havde kunnet opdrive Grund, vilde de overordenligt høje Priser paa Jorden have fordyret Boligerne uforholdsmæssigt for Arbejderne. Desuden vilde Cottage-Systemet have ført den meget slemme Ting med sig, at de, der kom til at bo længst borte fra Fabriken, vilde have faaet en meget lang Vej til Arbejdsstedet. Vandforsyningen vilde her ogsaa have haft sine Vanskeligheder. Derfor maatte man opgive Tanken om Cottage-Systemet og vælge et mere sammentrængt Byggesystem. Alle Kolonierne ligge nu i kort Afstand fra Fabriken, højst et Kvartersvej derfra. I dem alle har man sørget for at skaffe Boligerne en smuk Beliggenhed, Luft og Lys, rigelig Vandforsyning, og trods den stærke Sammenbygning ere Boligerne dog saavidt muligt afsondrede fra Naboerne.« Vandforsyningen besørges ved Krupps Vandværk, Gasforsyningen ved hans Gasværk. Boligerne ere oftest paa 2, 3 eller 4 Værelser. Den største af Kolonierne er Kolonien Cronenberg: 208 Huse à 6 Boliger, altsaa 1248 Boliger, de fleste paa 2 Værelser, bygget 1872—74. Husene ere tildels omgivne af Haver og Blegeplads, ere adskilte fra hverandre ved Brandgavle, de ydre Mure ere Grundmur, de indre Vægge Bindingsværk; Boligerne ere fordelte paa tre Etager; desforuden Kjælder. I andre Kolonier er Systemet et lignende, i atter andre er der benyttet lettere Bindingsværksbygninger. — For de ringeste og

mindste Boliger er den aarlige Husleje 60 M., for de bedste og største (5 Værelser) 210 M. De for Fabrikens Embedsmænd opførte Boliger betales med en aarlig Leje af fra 180 til 1200 M. Om Lejekontrakt-Bestemmelser og alt Øvrigt gives udførlig Oplysning i det foreliggende Skrift.

Foruden den egenlige Stamme af gifte Arbejdere, der med deres Familie bo i eller ved Essen, beskjæftiger Krupp ogsaa en stor Mængde dels ugifte Arbejdere dels gifte Arbejdere, der have ladet deres Familie tilbage i deres Hjemstavn. For mod en moderat Godtgjørelse at skaffe disse Arbejdere en ordenlig Forplejning oprettede Krupp allerede i 1856, da han beskjæftigede omtrent tusinde Arbejdere, en paa foreløbig 200 Mand beregnet saakaldt »Menage«. Den blev efterhaanden udvidet og benyttedes i de enkelte Aar af temmeligt varierende Tal af Arbejdere — i 1873 af gennemsnitligt c. 1800, Maximum —, siden 1875 oftest af gennemsnitligt omtrent 500. I denne »Menage« faas: Logis, Vask, Middagsmad (hver Dag Kjød, f. Ex. Kartoffelsuppe og Oxekjød, eller Ærter, Kartoffler og Pølse, eller Ærter, Kartoffler og Flæsk, eller Bønner, Kartoffler og Pølse, eller Bønner, Kartoffler og Oxekjød), Aftensmad (f. Ex. Risvælling eller Kartoffelsuppe eller Grynsuppe), Smør og Kaffe. For Brød maa Menagebeboerne selv sørge. Ved Middags- og Aftensmaaltiderne kan Enhver tage saa meget, han vil; kun Kjødet tildeles portionsvis. Betalingen er normeret saa lavt, at Anstalten, kun naar den er meget stærkt besøgt, kan bestaa uden positivt Tab. Paa Forrentning og Amortisation af Bygningen har Krupp renonceret. Til Brug for Menagen

opførtes først 4 to-Etages Kaserer, hver med 7 Sale med Plads til 16 Personer, altsaa i alt i de 4 Kaserer Plads for 448 Mand. Disse Kaserer blev imidlertid senere disponible — og ere nu foreløbigt indrettede til Familieboliger —, da der opførtes en større Kaserne — Kjælder, tre Etager, Loft —, der kan rumme 1200 Mand, og hvor der blandt Andet er indrettet Restaurations- og Læselokale, Sale til fælles Ophold etc. Desforuden blev der i Begyndelsen af Halvfjerdserne — da det begyndte at blive vanskeligt for Underfunktionærene og de bedre stillede Arbejdere at finde Kost og Logis hos Private til rimelig Pris — indrettet en Logis- og Spiseanstalt for 80 Personer. Krupp leverede Bygning og Inventar og overdrog Forplejningen til en Økonom, der nøje har at rette sig efter Firmaets Instrux. I denne Anstalt ere de fleste Stuer beregnede til 1 eller 2 Mand, højst til 6. Logis og Forplejning (god borgerlig Mad) koster i denne dyrere Anstalt 1 M. 10 Pf. pr. Dag, hvoraf Firmaet som Leje og Vedligeholdelse af Bygningen faar 15 Pf. pr. Dag og pr. Hoved. Anstalten er næsten altid fuldt optaget.

Alle Boligerne ere forsynede med Vandledning; Gader og Pladser m. m. gasbelyste. Firmaet har sit eget Vandværk og sit eget Gasværk. I 1877 beregnedes det, at der i hele Tyskland, Østrig og Schweiz kun fandtes ti Gasværker, der havde en større Produktion end det Krupp'ske. Pr. 100 Arbejdere fandtes der i 1882 244 Gasblus! Desforuden benytttes siden 1876 elektrisk Belysning.

Et meget omhyggeligt Brandvæsen — omfattende et Mandskab paa 63 Personer — er indrettet. Brand-

stationen kan alarmeres fra 49 elektriske Meldsteder. Arrangementet er truffen saaledes, at Mandskabet to Minuter efter det første Alarmsignal er marschfærdigt, Hestene sadlede og forspændte. I de sytten Aar 1866--82 benyttedes det Krupp'ske Brandvæsen 474 Gange, deraf 115 Gange i eller ved Essen udenfor Krupps eget Etablissement. Paa selve Etablissementet benyttedes det altsaa 359 Gange; men deraf var kun 1 Brand af større Omfang og 13 Brande af Mellemomfang; de øvrige 345 vare ganske ubetydelige. Udenfor Etablissementet benyttedes det derimod oftere ved større Lejligheder. Brandmandskabet maa ogsaa afgive Vagt- og Sikkerhedstjeneste og benyttes til forskellige Arbejder, der staa i Forbindelse med deres egenlige Kald.

En Konsum-Anstalt søger at skaffe Arbejderne gode, uforfalskede Varer til billige Priser. I 1858 oprettedes et Bageri, i 1868 en Kolonialvareforretning, i de følgende Aar en Manufakturvareforretning, Forretninger for Skotøj og Klæder, en Seltersvandanstalt, Gjæstgiveri og Ølhaller, en Isenkramforretning, et Slagteri og Kjødudsalg. Her faa Arbejderne Varerne til Produktionspris, nogen Gevinst tilsigtes ikke, men kun mod Kontant.

Siden 1853 er en Syge- og Begravelseskasse forbunden med Fabriken; i 1882 udgjorde Medlemmernes Bidrag 257,000 M., Fabrikens 128,000 M. Af Pensionister havde Fabriken ved Udgangen af 1882 76 med et maanedligt Pensionsbeløb paa 3912 M. Den laveste maanedlige Pension udgjør $18\frac{3}{4}$ M., den højeste 100 M. Endvidere fik 91 Enker en maanedlig Understøttelse paa 2691 M.; den laveste af disse Understøttelser

er 8 M., den højeste $66\frac{3}{4}$ M. om Maanedn. For at opnaa Pension maa Arbejderen have været 20 Aar i Fabrikens Tjeneste eller være kommen til Skade. En Sundhedskommission har Tilsynet med Sundhedsvæsenet. Siden 1872 har Fabriken sit eget Hospital, siden 1871 et Epidemi-Lasareth til 120 Syge, siden 1874 sin Badeanstalt. Siden 1867 har Fabriken indrettet en Livsforsikringsforening, rigt understøttet af Firmaet.

Ogsaa en hel Del forskjelligtartede Skoler har Krupp ladet indrette. — —

Om alle de Forhold, som vi i det Foregaaende i al Korthed have nævnet, giver Bogen detailleret Oplysning. Den gjengiver ordret de de forskjellige Institutioner vedrørende Statuter, Reglementer, Instruktioner, Formularer etc. etc. Vi have ønsket at henlede Læsernes Opmærksomhed paa den: den indeholder et Materiale, der baade er af Interesse for hvem, der i Almindelighed studerer Arbejderspørgsmaal, og som specielt kan være nyttigt for de Fabrikherrer, der maatte ønske til Bedste for deres Arbejdere at indføre nogle af de Indretninger, der i Essen synes at have staaet deres Prøve. De fleste Fabrikherrer, store saavelsom smaa, vise sig maaske i den Retning noget forsømmelige; men der er enkelte, der have givet meget smukke Exempler til Efterfølgelse. Til dem hører Krupp. Det maa jo ikke overses, at man af den Omstændighed, at den Krupp'ske Støbestaal-Fabrik har en saa kolossal Størrelse, paa ingen Maade tør drage den Slutning, at de af Krupp gjennemførte humanitære Indretninger ikke skulde kunne lade sig gjennemføre af mindre Forretninger i en tilsvarende formindsket Maalestok.

Endnu kun en lille statistisk Notits, der synes at vidne om, at Krupps Arbejdere blive forholdsvis længe hos ham: Af det umaadeligt store Arbejdertal, vi ovenfor nævnte, havde over Halvdelen (51 pCt.) en Tjenesteløbsalder paa over 5 Aar, og 18 pCt. endog en Tjenesteløbsalder paa over 15 Aar.

A. P.-St.
